

Het Mysterie van Hamelen

inclusief docentenhandleiding



TIJDZALHETLEREN

historisch educatief ontwerp en advies



Sir Staff
Hamblon
in Eigen Hand

Wofex
F. L. L. L.

1710's
L. L. L. L.

Het mysterie van Hamelen

Mysterie-opdracht

Op 26 juni 1284 verdwenen 130 kinderen uit de Duitse stad Hamelen. De meeste mensen kennen dit verhaal als het sprookje over de rattenvanger van Hamelen. Is dit verhaal echter alleen maar een sprookje? Leerlingen onderzoeken in deze opdracht verschillende hypothesen die de verdwijning van de kinderen uit Hamelen in 1284 verklaren. Hierbij ervaren zij tevens hoe een verhaal in de loop der tijd kan veranderen van een historie in een sprookje.

Tijdsduur

Ca. 50 minuten

De opdracht bestaat uit drie onderdelen: opdracht tijdbalk, opdracht kerkraam en opdracht hypothesen. Gezamenlijk geven deze drie opdrachten een compleet beeld van het mysterie van Hamelen. De opdracht tijdbalk kan de docent ook via klassikale instructie overbrengen voordat de leerlingen met de andere twee opdrachten aan de slag gaan. Onderdelen van het kerkraam zijn nodig bij de interpretatie van enkele gegevens uit de opdracht hypothesen.

Doelen

- Leerlingen ordenen informatie om hypothesen te toetsen
- Leerlingen verzamelen argumenten om een hypothese te onderbouwen of te weerleggen
- Leerlingen oefenen met het formuleren van een oordeel en de onderbouwing daarvan

Beginsituatie

HAVO/VWO, vanaf klas 3.

Voorbereiding

- Verdeel de klas in tweetallen (of drietallen)
- Kopieer voor elk groepje:
 - De tijdbalk en de opdracht tijdbalk
 - De afbeelding van het kerkraam en de opdracht kerkraam
 - Het gegevensblad Het mysterie van Hamelen en de opdracht hypothesen

Instrueren

Wat: Achterhalen welke hypothese het meest waarschijnlijk is voor de verdwijning in 1284 van kinderen uit een Duitse stad (verklap vanwege de introductie hier nog niet dat het om Hamelen gaat).

Hoe: Achterhalen welke delen van het verhaal echt gebeurd zouden kunnen zijn. Ordenen van verschillende kaartjes met informatie en beargumenteren welke hypothese het best wordt ondersteund door de gegevens

Waarom: Een hypothese onderbouwen met argumenten is een belangrijke vaardigheid bij het doen van wetenschappelijk onderzoek, zowel bij geschiedenis als bij andere vakken.

Uitvoeren

- Introduceer het mysterie
Vertel dat op 26 juni 1284 in een Duitse stad de moeder van de diaken (een dienaar in de kerk) in het zonnetje voor haar huis een klein dutje deed. Toen zij wakker werd, merkte zij dat alle kinderen, die ze voor die tijd had horen spelen, verdwenen waren. In de verte hoorde zij vaag de klanken van fluitmuziek.
Vraag de leerlingen of zij dit verhaal kennen. Bespreek kort hoe zij het verhaal van de Rattenvanger kennen en wat zij er nog meer over weten.
- Laat de leerlingen de opdracht over de tijdbalk maken en bespreek deze.
Deze informatie kun je naar keuze ook via klassikale instructie overbrengen.
- Laat leerlingen de opdracht over het kerkraam maken en bespreek deze.
Of bespreek gezamenlijk met de klas de elementen A t/m F. De afgebeelde drie herten spelen een rol bij het interpreteren van enkele gegevens in de opdracht hypothesen.
- Laat de leerlingen de opdracht hypothesen maken en bespreek deze. Besteed met name aandacht aan hun keuzes voor meest en minst aannemelijke hypothese.

Nabespreken

Gebruik hierbij het antwoordmodel.

Besteed met name aandacht aan hun keuzes voor meest en minst aannemelijke hypothese. Bespreek hierbij bijvoorbeeld wat feiten en aannames zijn en/of waar de grens ligt tussen een wetenschappelijke hypothese en (pure) speculatie.

Vervolg

Het ordenen van informatie bij verschillende hypothesen zal vaker terugkomen bij de lessen geschiedenis (en andere schoolvakken).

Bronvermelding:

Afbeelding kerkraam: Wikipedia Commons

Podcast Snodelike Saken: De vermissingszaak Hamelen

Dit lesmateriaal is ontwikkeld door Tijd zal het leren.

Dit materiaal, of delen daarvan, mogen worden gebruikt voor educatieve doeleinden en/of onderzoek, graag met verwijzing naar www.tijdzalhetleren.nl

Het materiaal, of delen daarvan, mogen niet worden verkocht of op welke wijze dan ook voor commerciële doeleinden worden gebruikt.

Antwoordmodel

Opdracht Tijdbalk

1.
 - Het verhaal wordt al eeuwenlang verteld.
Ook verhalen zonder historische kern worden vaak eeuwenlang verteld.
 - ✓ Het jaartal 1284 wordt verschillende keren gebruikt als beginpunt voor dateringen van andere belangrijke gebeurtenissen in de stad.
Het feit dat men dit verschillende keren gebruikt als referentiepunt, laat zien dat er iets belangrijks is gebeurd. Net zoals bijvoorbeeld de vlucht van Mohammed naar Mekka naar Medina het beginpunt van de islamitische jaartelling. Of in je eigen leven: drie jaar na mijn eindexamen / een jaar na mijn operatie etc.
 - ✓ De meeste bronnen noemen allemaal het jaar 1284.
Het jaartal 1284 is erg consistent in meerdere bronnen. Men is er dus zeer zeker van dat er toen 'iets' is gebeurd.
 - Rattenplagen zijn van alle tijden.
Dit zegt verder niets over een eventuele historische waarheid. Dit is een algemeenheid en geen argument.
 - Huizen, kerken en poorten worden versierd met het verhaal.
In combinatie met het de argumenten rondom het jaartal, valt iets te zeggen voor dit argument. Op zichzelf zegt het niet zoveel: men kan ook een verzonnen verhaal/een mythe gebruiken als verfraaiing.

2. Op 26 juni 1284 hebben ongeveer 130 kinderen vrij plotseling de stad Hamelen verlaten in de richting van de berg Koppen en waarschijnlijk onder leiding van een muzikant.

3. Voorbeelden:
 - De muzikant zal na 300 jaar terugkeren
 - De muzikant is de duivel
 - Het wegvoeren van de kinderen is een straf van God
 - De muzikant is een tovenaars
 - De kinderen verdwijnen in een berg

Antwoordmodel

Opdracht Kerkraam

Wat wordt afgebeeld?		Het afgebeelde wordt ook vermeld op/in:							
		Kroniek van Lüneburg (1340)	Kroniek van Hamelen (1384)	Kroniek van Bamberg (1553)	Stadspoort 1556	Jobus Fincellus (1566)	Zimmerkroniek (1566)	Gevel huis 1602	Gevel huis 1617
A	De muzikant.	X		X		X	X	X	X
B	De stad Hamelen.	X	X	X	X	X	X	X	X
C	De muzikant in een bootje op een rivier (de Weser) die kinderen of ratten meelokt.								
D	De muzikant die de kinderen naar de berg leidt.	X	X	X			X	X	
E	De berg heet hier Mons Calvaria	X	X	X				X	
F	Drie herten bij een bos(je).								
G	Een visser, wellicht weer de muzikant?								

Opvallende zaken, bijvoorbeeld:

- ✓ Geen van de bronnen noemt iets met een vertrek/reis over water/een rivier
- ✓ De visser en de herten: hebben die betekenis of is het sierlijke opvulling?
- ✓ **Kern van het verhaal blijft: een muzikant heeft de groep kinderen uit Hamelen weggeleid in de richting van een nabijgelegen berg, die Koppen of Mons Calvaria werd genoemd.**

Antwoordmodel

Opdracht hypothesen

	Hypothese	Ondersteund door (nummers)	Weerlegd door (nummers)
1	De kinderen van Hamelen zijn meegegaan op de Kinderkruistocht.		6, 17
2	De kinderen van Hamelen zijn gestorven aan de pest. Het verhaal symboliseert de Zwarte Dood.	13	1, 20, 28
3	De kinderen van Hamelen werden overgehaald tot emigratie.	4, 8, 10, 15, 19, 22	
4	De kinderen van Hamelen zijn gedood vanwege hun heidense praktijken.	2, 5, 7, 12, 14, 16, 18, 21, 23, 24, 25, 27	
5	De kinderen van Hamelen zijn getroffen door de gevreesde 'dansepidemie'.	9, 26	3, 11

Meest aannemelijk

- Hypothese 3
Hamelen was overbevolkt eind 13 eeuw. Het is goed mogelijk dat een kleurig geklede ronselaar namens de bisschop van Moravië, die in de buurt van Hamelen een kasteel had, jonge mensen uit Hamelen een betere toekomst bood elders. De namen in Hamelingow in latere tijden lijken hiervoor goed bewijs.

Minst aannemelijk

- Hypothese 1
De Kinderkruistocht was al in 1212 terwijl het jaartal 1284 heel consistent is voor de verdwijning van de kinderen uit Hamelen. Bovendien bestond de Kinderkruistocht waarschijnlijk uit jonge mensen, en niet specifiek jonge kinderen.
- Hypothese 2
De pestepidemie kwam pas in de 14^e eeuw en dus veel later dan 1284. Bovendien had men in de Middeleeuwen nog niet de link gelegd tussen de pest en ratten.
- Hypothese 4
Er zijn genoeg aanwijzingen dat de berg Koppen een heidens heiligdom was. Het is aannemelijk dat deze plek wellicht door feestvierende jeugd rond het midzomerfeest werd bezocht en dat daar muziek werd gemaakt. De rol van de familie Von Spiegelberg, en met name die van Nicolaus, valt niet te bewijzen. Heeft Nicolaus vanuit christelijk fanatisme de jongeren laten doden in het gevaarlijke landschap? Dat is speculatie.
- Hypothese 5
De meldingen van de dansepidemie zijn van een latere tijd dan 1284.

Besprek met leerlingen dat de hypothese met de meeste gegevens niet automatisch de juiste en die met de minste gegevens de onjuiste is. Het gaat niet om de kwantiteit van de argumenten, maar de kwaliteit.



Tijdbalk Van historie tot sprookje

Op 26 juni zou een grote groep kinderen Hamelen hebben verlaten om nooit meer terug te keren.

De kroniek van Lüneburg noemt het vertrek in 1284 en vertelt hoe de moeder van de diaken de kinderen heeft zien vertrekken. Zij werden weggelokt door een muzikant in fleurige kleren met een zilveren fluit naar de berg Kalvaria.

De kroniek van Bamberg vermeldt dat in 1284 een speelman de kinderen uit Hamelen weglokt en hen naar *Mons Calvaria* brengt. Twee kinderen keren terug: de een blind en de ander stom. Op hun zoektocht komen de moeders de speelman tegen die aankondigt na 300 jaar (dus in 1584) terug te zullen keren.

Christoph von Zimmern schrijft in de Zimmernkroniek als eerste over een rattenplaag die Hamelen zou hebben geteisterd. De rattenvanger verjaagt met de klanken uit zijn fluit het ongedierte. Omdat de burgers de rattenvanger niet wilden betalen voor deze dienst, lokt de rattenvanger met zijn muziek de kinderen uit de stad en neemt hen mee naar de dichtstbijzijnde berg, waarin zij verdwijnen. De burgers zien dit als een straf van God voor hun eigen stupiditeit.

Op de gevel van een nieuw gebouw huis wordt de volgende inscriptie aangebracht: 1284 jaar na de geboorte van Christus, in waarheid verdwenen honderddertig kinderen geboren in Hamelen uit hun wiegjes, weggeleid door een fluitier.

1284

1300

Ca. 1340

1384

1553

1556

1566

1602

1617

1818

Er wordt een kerkraam gemaakt met daarop afgebeeld een muzikant in felgekleurde kleding te zien met een fluit in zijn handen. Op de achtergrond varen kleine figuurtjes weg op een schip en leidt de muzikant een groep kleine figuurtjes een grote heuvel in. De tekst vermeldt dat op de dag van Johannes en Paulus 1284 130 kinderen uit Hamelen naar Mons Calvaria zijn geleid, bij Koppenburg allerlei gevaar ondergingen en verdwenen.

De kroniek van Hamelen vermeldt: *het is 100 jaar geleden dat onze kinderen vertrokken zijn.*

In de nieuwe stadspoort wordt een inscriptie aangebracht: *De poort werd gebouwd in 1556, 272 jaar nadat de tovenaars 130 kinderen uit de stad stal.*

De schrijver Jobus Fincelius geeft het verhaal een morele boodschap: de muzikant is eigenlijk de duivel die de stad straft voor zondig gedrag.

Op de gevel van een nieuw gebouw huis in de stad wordt de volgende inscriptie aangebracht: *1284 – op 26 juni – de dag van Sint-Jan en Sint-Paulus – werden 130 kinderen – geboren in Hamelen – de stad uit geleid door een fluitier die veelkleurige kleding droeg. Nadat ze de Calvarieberg bij de Koppenberg waren gepasseerd, verdwenen ze voor altijd.*

De gebroeders Grimm nemen het verhaal over de rattenvanger van Hamelen op in hun boek *Deutsche Sagen*. Zij baseren zich op het verhaal uit de Zimmernkroniek

Opdracht Tijdbalk

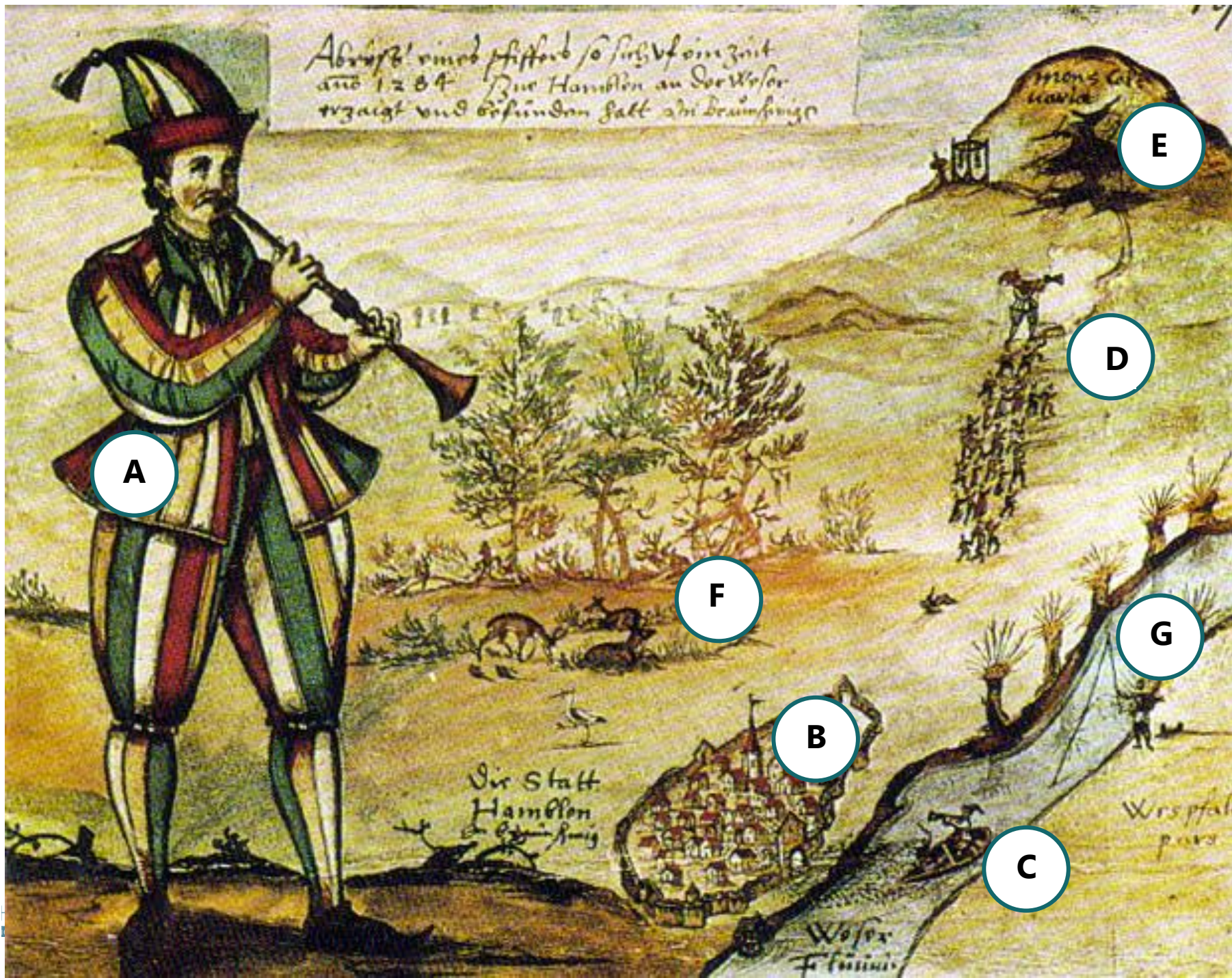
Bekijk de tijdbalk goed en beantwoord de volgende vragen:

1. Historici vermoeden dat in 1284 wel iets bijzonders heeft plaatsgevonden in Hamelen. Kruis aan welk(e) argument(en) zij hiervoor hebben.
 - Het verhaal wordt al eeuwenlang verteld.
 - Het jaartal 1284 wordt verschillende keren gebruikt als beginpunt voor dateringen van andere belangrijke gebeurtenissen in de stad.
 - De meeste bronnen noemen allemaal het jaar 1284.
 - Rattenplagen zijn van alle tijden.
 - Huizen, kerken en poorten worden versierd met het verhaal.

2. Tot 1553 zou je kunnen zeggen dat er sprake is van een historie, een geschiedenis. Noteer in één zin wat de kern is van dit verhaal.

3. Vanaf 1553 begint het verhaal zich steeds meer te ontwikkelen tot een sprookje: een (volks)verhaal waarin magie en fantasie vaak een rol speelt en dat bedoeld is om de luisteraars op het juiste pad te houden. Welke 'sprookjesachtige' elementen worden door de bronnen na 1553 aan de historie toegevoegd?

Rond 1300 werd voor de Marktkirche in Hamelen een kerkraam gemaakt met daarop het verhaal van de verdwijning van de kinderen. Het raam ging verloren, maar in de 16^e eeuw maakte Augustin Morsperg een schilderij van het raam. Deze afbeelding wordt gezien als een getrouwe weergave van het kerkraam.



Opdracht Kerkraam

Het kerkraam is de oudste bron die het verhaal van de verdwenen kinderen van Hamelen vertelt. In hoeverre komen de gegevens van de latere bronnen hiermee overeen? Gebruik de afbeelding van het kerkraam en de tijdbalk om het schema hieronder in te vullen. Wat valt je op?

De tekst bovenin het raam vermeldt dat op de dag van Johannes en Paulus 130 kinderen uit Hamelen naar Mons Calvaria gingen en bij de Koppenberg allerlei gevaren ondergingen en verdwenen.

Het afgebeelde wordt ook vermeld op/in:

	Wat wordt afgebeeld?	Kroniek van Lüneburg (1340)	Kroniek van Hamelen (1384)	Kroniek van Bamberg (1553)	Stadspoort 1556	Jobus Fincelius (1566)	Zimmerkroniek (1566)	Gevel huis 1602	Gevel huis 1617
A									
B									
C									
D									
E									
F									
G									

Opdracht Hypothesen

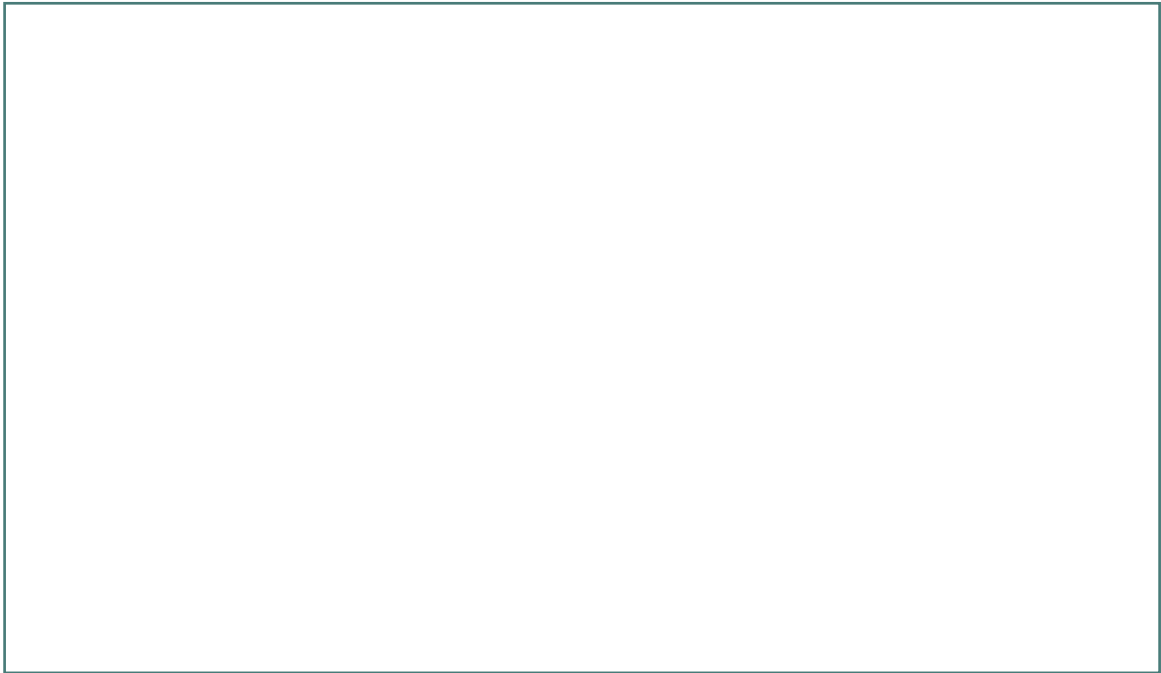
Wat is er nu echt gebeurd in Hamelen in 1284?

Historici hebben verschillende hypothesen in de loop der tijd ontwikkeld. In deze opdracht ga je deze hypothesen onderzoeken. Welke hypothese is het meest aannemelijk?

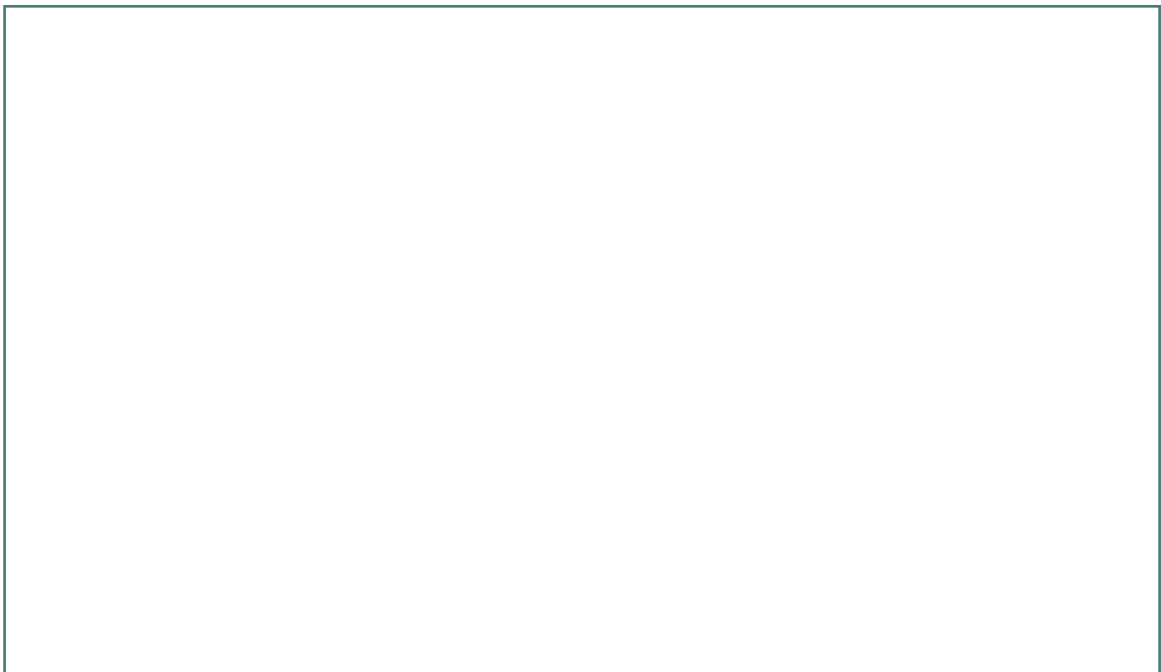
1. Gebruik het blad met gegevens en vul het schema hieronder in. Sommige gegevens kun je op meerdere plekken noteren.

	Hypothese	Ondersteund door (nummers)	Weerlegd door (nummers)
1	De kinderen van Hamelen zijn meegegaan op de Kinderkruistocht van 1212.		
2	De kinderen van Hamelen zijn gestorven aan de pest. Het verhaal symboliseert de Zwarte Dood.		
3	De kinderen van Hamelen werden overgehaald tot emigratie.		
4	De kinderen van Hamelen zijn gedood vanwege hun heidense praktijken.		
5	De kinderen van Hamelen zijn getroffen door de gevreesde 'dansepidemie'.		

2. Welke hypothese vind jij het meest aannemelijk? Leg uit waarom.



3. Welke hypothese vind je het minst aannemelijk? Leg uit waarom.



Gegevensblad Het mysterie van Hamelen

- 1** Eind 19^e eeuw werd aangetoond dat de pest door ratten werd verspreid. In de Middeleeuwen dacht men dat de pest werd verspreid door de lucht of vergiftigde waterbronnen.
- 2** In verschillende bronnen wordt gemeld dat de kinderen naar de berg Koppen zijn geleid door de muzikant.
- 3** De Sint Vitusdansen, ook wel de dansmanie genoemd, is een ziekelijke manie om te dansen. Vanaf de 14^e eeuw komen uitbraken van deze danswoede op verschillende plekken in Europa voort.
- 4** De ommuurde stad Hamelen had eind 13^e eeuw te maken met overbevolking.
- 5** In de 11^e eeuw wordt in kronieken melding gemaakt van 'heidense praktijken' op de Koppenberg.
- 6** In 1212 vond de Kinderkruistocht plaats. Uit Duitsland en Frankrijk vertrokken vele kinderen (*pueri* in het Latijn) naar het Heilig Land om dat te bevrijden van de moslims.
- 7** Het midzomerfeest werd in de Middeleeuwen omgevormd naar het Sint Jansfeest en gevierd op 24 juni. Verschillend heidense gebruiken, zoals dansen en vreugdevuren, bleven bestaan.
- 8** Vanaf ongeveer 1250 stuurden heersers van dunbevolkte gebieden in Oost-Europa ronselaars naar steden om mensen over te halen zich in hun gebieden te vestigen.
- 9** De Sint Vitusdansen uitte zich in schokkende epileptische bewegingen die aan dansen deden denken. Soms ontstonden grote groepen mensen die urenlang 'dansten', zelfs tot de dood aan toe.
- 10** Op kaarten in de 17^e eeuw komt in Moravië het plaatsje Hamelingow voor. De toevoeging -ow geeft in Slavische talen een dorpje aan.
- 11** Tegenwoordig ziet men de Sint Vitusdansen als een uiting van extreme spanningen. De danswoede in Europa vond meestal plaats na grote rampspoed, zoals bijvoorbeeld tijdens de grote pestepidemieën.
- 12** De dag van de heilige Johannes en Paulus is 26 juni. Het heidense midzomerfeest valt op 21 juni.
- 13** De Danse Macabre, of dodendans, is een middeleeuws thema in de kunsten. Op afbeeldingen begeleidt de Dood, of Magere Hein, de overledenen uit alle rangen en standen naar het graf. Dit moest mensen er aan herinneren dat de dood uiteindelijk komt voor iedereen.
- 14** De graven van Coppenbrüge kwamen uit de familie Von Spiegelberg. Het wapen van deze familie heeft als symbool drie herten.
- 15** Ronselaars (in het Latijn Lokators) droegen vaak kleurrijke kleding en/of opvallende hoofddeksels. Zij waren goede sprekers om mensen over te kunnen halen hun woonplaats te verlaten.
- 16** De drie broers Nicolaus, Moritz en Herman von Spiegelberg staan eind 13^e eeuw bekend als grote voorvechters van het christendom en bestrijders van heidense praktijken.
- 17** Het Latijnse woord *pueri* wordt vaak vertaald als kinderen, maar kan ook betekenen: jonge mensen tot ca. 28 jaar.

- 18** Op de Koppenberg bevinden zich twee grote stenen die waarschijnlijk al sinds de prehistorie een soort heilige plaats vormden in de natuurgodsdiensten.
- 19** De bisschop van Moravië, in het zuid-oosten van Tsjechië, had bezittingen in de buurt van Hamelen, zoals een kasteel.
- 20** De Danse Macabre is een populair thema vanaf de 14^e eeuw, toen de pestepidemie vele doden kostte.
- 21** De heilige Petrus wordt vaak afgebeeld als een visser. Hij is de visser van mensen en brengt zo de mensen naar het ware christelijke geloof.
- 22** Familienamen uit Hamelen, zoals Hamlinus, Hamler, Leist, Rike, Fargel, Hake en Ketteler, duiken op in bronnen uit Moravië.
- 23** Ongeveer 14 km van Hamelen bevond zich het dorpje Koppenbruggen en een heuvel die Koppen werd genoemd.
- 24** Nicolaus von Spiegelberg geldt als de ferverste bestrijder van het heidendom. Na 1284 wordt Nicolaus niet meer in bronnen genoemd.
- 25** Mons Kalvaria zou kunnen verwijzen naar een executieplek, waar veroordeelden werden terechtgesteld. De naam Golgotha, de plek waar Jezus werd gekruisigd, heeft ook deze betekenis.
- 26** Men probeerde soms een aanval van de Sint Vitusdans te stoppen door muzikanten in te zetten om de dansers tot rust te brengen. Dit had meestal een averechts effect.
- 27** Op de Koppenberg bevinden zich vele grotten, rotsen en kliffen.
- 28** De pestepidemie, ook wel de Zwarte Dood genoemd, teisterde Europa tussen 1347 en 1352. De pest werd verspreid door ratten.